

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра спеціальної освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА (МАГІСТЕРСЬКА) РОБОТА

Формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями

Виконав: здобувач освіти групи СОМ(д)-2
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Степанов Гліб Олександрович
Керівник: Жадленко І. О.
Рецензент: Олефір О. І.
Нормоконтроль _____ Анна КІРІЛЛОВА

Запоріжжя

2025 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 76 с., 6 табл., 9 рис., 63 джерела, 1 додаток.

Об'єкт дослідження: уявлення про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження: формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Мета дослідження: дослідити особливості уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями та на цій основі розробити програму формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями і перевірити її ефективність.

Методи дослідження: теоретичні, емпіричні, статистичні.

Сім'я є однією з надважливих форм організації життя суспільства, що має фундаментальне значення як для людини так і для соціуму. Вона відіграє безумовно помітну роль у вихованні, становленні та соціалізації особистості, є провідником культурних цінностей та етичних норм поведінки. Однак об'єктивні труднощі у досягненні цієї мети виникають в умовах спеціальних закладів освіти, у яких навчаються діти з особливими освітніми потребами, зокрема з легким ступенем інтелектуального порушення. Стійко виражене зниження пізнавальної діяльності обумовлює купу причин, через які в учнів з інтелектуальними порушеннями є чимало труднощів під час осмислення базових аспектів сімейного життя.

УЯВЛЕННЯ ПРО СІМ'Ю, ПІДЛІТКИ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПОРУШЕННЯ, СІМЕЙНИЙ БЮДЖЕТ, ПОБУТ ТА СІМЕЙНЕ ДОЗВІЛЛЯ, КОНФЛІКТИ У РОДИНІ.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сім'я є однією з ключових форм організації суспільного життя, що має фундаментальне значення як для особистості, так і для соціуму. Вона відіграє важливу роль у вихованні, формуванні та соціалізації особистості, передає культурні цінності та етичні норми поведінки. Проте досягнення цих цілей ускладнюється в умовах спеціальних закладів освіти, де навчаються діти з особливими освітніми потребами, зокрема ті, хто має легкі інтелектуальні порушення.

Значне зниження пізнавальної активності у таких учнів викликає низку труднощів у розумінні основ сімейного життя. Їх конкретність, стереотипність і некритичність мислення негативно впливають на здатність усвідомлювати норми подружніх стосунків, господарсько-побутових взаємин у родині та забезпечення матеріального благополуччя. Обмежений словниковий запас заважає обговорювати проблеми та вирішувати сімейні конфлікти. Нестабільність та недостатня диференційованість емоцій ускладнюють розуміння інтимних аспектів сімейного життя, цілей створення родини та народження дітей. Відсутність розвиненої уяви заважає формуванню ідеалу благополучної сім'ї. Крім того, несамостійність і підвищена схильність до впливу з боку оточення роблять їх поведінку залежною від соціальних обставин, у яких вони перебувають.

Психолого-педагогічні аспекти формування уявлень про сім'ю серед молоді з нормотиповим розвитком розглядаються у роботах таких науковців, як І. Даценко, Т. Демидова, А. Денисенко, В. Кравець, І. Мачуська, А. Якименко та інших. У цих дослідженнях висвітлюються теоретичні та практичні аспекти підготовки учнівської молоді до створення сім'ї як в Україні, так і за її межами, питання психологічної готовності підлітків до подружнього життя, гендерного та морально-етичного виховання, а також культура міжстатевих стосунків.

Окремі аспекти підготовки дітей з інтелектуальними порушеннями різних вікових категорій до самостійного сімейного життя, зокрема їх статево-рольового виховання, досліджували Н. Бастун, І. Дмитрієва, М. Матвєєва, С. Миронова, Л. Шипіцина та інші. Аналіз цих робіт свідчить, що попри зростаючий інтерес науковців до питань сімейного і статевого виховання учнів спеціальних закладів освіти, проблема формування уявлень про майбутню сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями залишається актуальною.

Науковці традиційно приділяють значну увагу професійному становленню осіб з інтелектуальними порушеннями (В. Гладуш, О. Колишкін, Т. Приходько та ін.), хоча для багатьох випускників із легкими інтелектуальними порушеннями доросле життя також передбачає створення власної сім'ї та народження дітей. З огляду на це, було обрано тему нашого дослідження: «Формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями».

Об'єкт дослідження – уявлення про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – особливості педагогічного формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Мета дослідження – дослідити особливості уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями та на цій основі розробити програму формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями і перевірити її ефективність.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз з проблеми формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями.
2. Підібрати діагностичний інструментарій дослідження уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями.
3. Дослідити особливості уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями.

4. Запропонувати програму формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями і перевірити її ефективність.

Методи дослідження: теоретичні: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми з формування уявлень про майбутню сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями; емпіричні: констатувальний та формувальний експерименти з використанням бесіди з опорою на малюнки з метою дослідження уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями, анкетування педагогів та батьків для вивчення їх ставлення до перспективи створення учнями з інтелектуальними порушеннями власної сім'ї у майбутньому; статистичні: кількісний і якісний аналіз емпіричних відомостей і їх узагальнення; методи математичної статистики (t-критерій Стьюдента).

Методологічне підґрунтя дослідження:

– положення про спільність основних закономірностей психічного розвитку в умовах нормотипового та порушеного онтогенезу (В. Бочелюк, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Запорожець, О. Лурія, В. Нечипоренко, О. Позднякова, В. Синьов та ін.);

– концепція соціалізації осіб із психофізичними порушеннями (В. Бондар, М. Дергач, І. Єременко, В. Синьов, А. Турубарова, Л. Фомічова, О. Хохліна, А. Шевцов, Д. Шульженко та ін.);

– теорія вікової періодизації та особливостей розвитку дітей підліткового віку (Т. Бородулькіна, Ю. Бохонкова, О. Галієва, Н. Завацька, Т. Кетлер-Митницька та ін.).

Апробація результатів дослідження відбулась на конференції:

1) IV Всеукраїнська науково-практична конференція з Міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти», 8 листопада 2024 року, м. Кам'янець-Подільський.

База дослідження: експериментальною базою проведення дослідження уявлень про сім'ю підлітків з нормотиповим та порушеним інтелектуальним розвитком стали: Дніпровська загальноосвітня школа I–III ступенів Дніпровської обласної адміністрації та Комунальний заклад «Дніпровська загальноосвітня школа-інтернат «Веселка» Дніпровської обласної ради.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 76 сторінок.

ВИСНОВКИ

У роботі проведено теоретичний аналіз проблеми та експериментальне дослідження особливостей формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями (ІП). На основі отриманих результатів сформульовано такі висновки:

1. Дослідження загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури показало, що проблема формування уявлень про сім'ю у підлітків з ІП, незважаючи на її актуальність, залишається недостатньо вивченою як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Поняття «уявлення про сім'ю» трактується через призму соціальної свідомості, що включає комплекс уявно відтворених образів, які відображають характерні ознаки майбутнього сімейного життя. Чинники, що впливають на формування уявлень про сім'ю у підлітків, включають:

- Психологічний клімат та досвід виховання у батьківській родині.
- Вплив закладу освіти.
- Інформацію, отриману від друзів, через соціальні мережі, телебачення та інтернет-ресурси.

2. Під час констатувального етапу дослідження було проведено аналіз уявлень про сім'ю у підлітків із НТР (затримкою психічного розвитку) та порушеннями інтелектуального розвитку, які навчаються в різних типах закладів і мають різний досвід взаємодії з батьками. Отримані результати свідчать про наявність певних особливостей і значних відмінностей у сформованості уявлень про сім'ю в цих категорій учнів. У більшості підлітків із НТР знання про сімейно-шлюбні відносини та уявлення про майбутнє сімейне життя є стійкими, повними й узагальненими. Натомість у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку знання про інститут сім'ї залишаються неповними та поверховими, а уявлення про майбутню родину, її структуру, господарсько-побутові відносини – неточними й

інфантильними. Образи майбутніх чоловіка та дружини у цієї категорії є фрагментарними й розмитими, а уявлення про емоційний зв'язок між подружжям нестійкими та неузагальненими. Загалом, їхнє бажання створити власну сім'ю в майбутньому оцінюється як задовільне. При цьому порівняння підлітків з однаковим рівнем інтелектуального розвитку, але різним досвідом виховання у батьківській сім'ї, підкреслює важливість диференційованого підходу в підготовці до сімейного життя та формуванні необхідних для цього уявлень.

3. Аналіз педагогічної компетентності фахівців спеціальних закладів освіти (СЗО) у формуванні уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями (ІП) показує, що вони володіють знаннями про психолого-педагогічні особливості таких учнів, розуміють необхідність формування базових уявлень про сімейне життя для їх успішної соціалізації та усвідомлюють свою роль у підготовці підлітків з ІП до самостійного сімейного життя. Однак фахівці не використовують увесь арсенал засобів, методів і форм роботи для формування уявлень про сім'ю, уникають тематики сексуального виховання, не проводять консультацій із батьками та не мають чіткої особистої позиції щодо реалізації цього напрямку.

Дослідження ролі батьків у формуванні уявлень про сім'ю у підлітків з ІП свідчить, що далеко не всі батьки усвідомлюють важливість такої роботи. Частина з них вважає, що відповідальність за цей процес повинна лежати на педагогах у закладах освіти

4. Результати констатувального експерименту, а також аналіз і узагальнення теоретико-методологічних підходів інших науковців до проблеми дослідження стали основою для розробки та впровадження педагогічного забезпечення, спрямованого на формування уявлень про сім'ю у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку (ІП), які навчаються у різних типах закладів освіти. Педагогічне забезпечення включало програму для учнів, батьків і педагогів, методи та умови роботи.

В основу формувального експерименту було покладено припущення, що формування уявлень про сім'ю має здійснюватися диференційовано, з урахуванням не лише рівня інтелектуального розвитку, але й досвіду виховання у батьківській родині. Основним методом реалізації програми стала рольова гра, яка забезпечує ефективність виховного та корекційного впливу завдяки поєднанню й взаємодоповненню теоретичних і практичних методів.

Експеримент підтвердив, що системний і диференційований підхід сприяє суттєвому підвищенню рівня сформованості уявлень про самостійне сімейне життя у підлітків із легким ступенем ІІІ. Вплив здійснювався на всіх учасників навчально-виховного процесу, з урахуванням типу закладу освіти та сімейного досвіду учнів. Результати впровадження програми засвідчили її високу ефективність: значно збільшилася кількість підлітків із високим і середнім рівнем уявлень, тоді як частка з низьким рівнем помітно зменшилася. У середньому, рівень сформованості уявлень про майбутню сім'ю у підлітків експериментальної групи перевищив відповідні показники контрольної групи на 24% (що є статистично достовірним).